

FATABUREN 1972

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1972

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz ·

Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson

Layout: Torsten Stååf

Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1972

ISBN 91 7108 057 0

Omslagets färgplansch återger Julius Kronbergs porträtt av Artur Hazelius.
Det är i Nordiska museets ägo.

Artur Hazelius och Nordiska museet

Det kan förefalla märkligt att ett sekel som 1800-talet, präglad av utvecklingstro, tekniska framsteg och samhällsomvandling, kunde bereda verksamhetsplats åt personer med blicken vänd mot det förgångna och med strävan att samla minnena av en kultur som redan fyllt sin uppgift. Likväl finns det säkert ett inre sammanhang. I tider som hellre reproducerat gamla mönster än skapat nya har det traditionella och fäderneärvda inte framstått som något besynnerligt. Först inför risken att förlora fotfästet och identiteten får arvet sitt värde. Adertonhundralets framsteg vanns till priset av kulturförluster liksom nittonhundralets till priset av miljöförstöring. Också en individuell skapelse som Artur Hazelius Nordiska museum bör vi därför försöka se i sitt tidssammanhang.

Patrioten

Ur europeiskt perspektiv skedde industrialismens genombrott i Sverige relativt sent. Vissa trakter av vårt land förblev ännu fram mot 1800-talets mitt märkligt motståndskraftiga mot förändringar, delvis på grund av ett avskilt läge, delvis på grund av sin sociala struktur. Det gäller t. ex. Västbo och Varend i Småland liksom Siljansbygden i Dalarna. Här kunde resenären från tågkupéns fönster eller

ångbåtens däck skymta en levande folkkultur med ålderdomliga drag. Till sådana områden sökte sig konstnärerna för att finna pittoreska folklivsmotiv. I Dalarna hade även den unge Artur Hazelius tillbringat ett par somrar, fast han då kanske haft mer öga för dalkullorna än för deras färgglada dräkter. När han sommaren 1872 på nytt kommer dit i sällskap med sin unga maka har emellertid den nya tiden gjort sig alltmera påmint. Dalmålningarna i gästabudstugorna började te sig smått löjliga, folkvisorna klingade världsligt och dräkterna lyste alltför pråligt. Väckelsen och viktorianismen hade nått också till denna ålderdomliga landsända och givit folket en ny syn på hur man borde gestalta sitt leverne. Hazelius fick nu för sista gången en glimt av detta traditionspräglade folkliv. Hans maka söker fånga intrycken i sin dagbok: »Klockan omkring halv sju voro vi nere vid Barkbacken för att taga emot de väntande båtarna. Det var den fagrade sommarmorgon. Siljan låg som en spegel... den ena båten efter den andra närma sig med raska årtag. De röda och vita dräkterna skimra mot solen. Kullorna sitta på båtkanten och bilda en krans av kraftiga färger. Gamle-far synes högtidlig i aktern vid styret. Tio par åror sätta fart i den stora, långsmala bå-

1. Kyrkfolket anländer till Leksand. Oljemålning av Wilhelm Marstrand 1853.

ten, som rymmer mer än femtio personer. Man tänke sig mellan 30 och 40 sådana båtar, nästan på en gång framskridande på den solbelysta vattenytan! Vilken på en gång praktfull och obeskrivligt intagande syn! Det var omöjligt att utan tårar betrakta detta sällsamma skådespel.»

Intrycken under sommarresan i

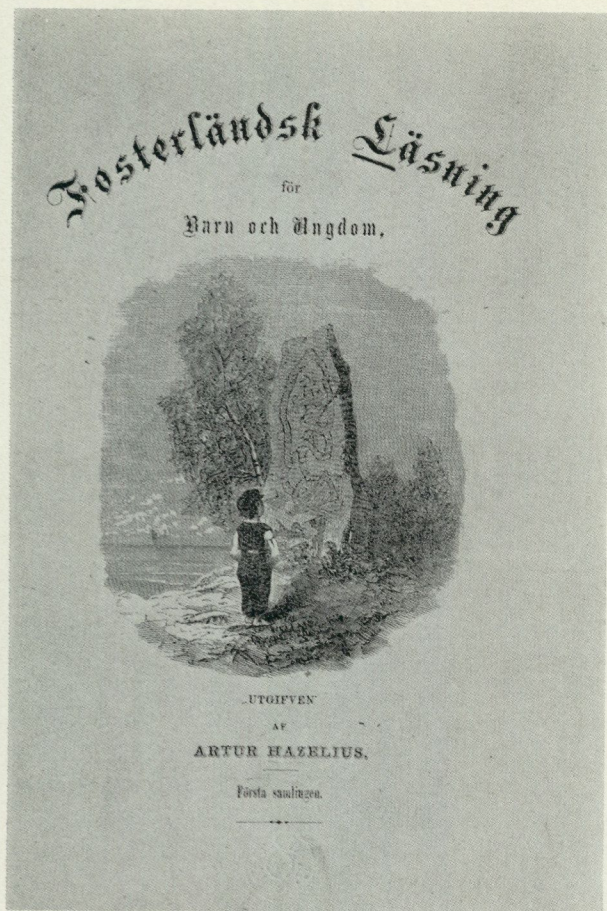
Dalarna gav Hazelius liv en ny inriktning. Dagboksanteckningarna från hösten 1872, då han börjar förverkliga sina idéer, talar sitt tydliga språk. 15/11: »Besök hos artisten Mandelgren som vanns.» – 19/11: »På Forsby vanns grosshandlar Fischer med fru och två döttrar samt en brorsdotter för saken.» – 24/11: »Samtal med

baron O. Hermelin, varm anhängare.» – 25/11: »Besök hos Valldén som vanns.» – 27/11: »Besök hos Spillhammar, som fullständigt vanns.» Anteckningarna om de vunna själar kunde lika gärna ha funnits i västfickan hos en av samtidens kolportörer. Möjligen gick Hazelius en smula mera taktiskt tillväga. I antecknings-

boken fanns också ett blad med rubriken »Personer, vilkas förmögenhet, fosterlandskärlek eller vänskap för mig böra kunna påräknas för allmännyttiga företag».

Efter hustruns död i barnsäng våren 1874 koncentrerade Artur Hazelius sig med ännu större kraft på sin uppgift. »Det var något i Goethes

2. Titelsidan till första samlingen av Fosterländsk läsning 1868.

mening demoniskt i Hazelius' förhållande till sitt livsverk», säger Fredrik Böök i sin biografi. »Han var driven och gripen, och gick raka vägen även utan att teoretiskt känna den. Efter hustruns död har hela hans personlighet uppslukats av arbetet; det kommer något av enstöring, benediktin, fanatiker i hans väsen. Han synes knappast ha en tanke för något annat än sitt eget, men detta egna är icke personen, utan saken. Till billigare pris förvärvar en människa sällan kraften att uträtta storverk.»

Vilken var då Hazelius sak? Frågan kan synas överflödigt i ljuset av hans livsverk: Nordiska museet och Skansen. Men även om vi i dessa institutioner ser det bestående i hans gärning, så ger det samtida källmaterialet ett annat svar. Fosterländskärleken hade redan i tidiga barnaår inympats i honom av fadern, generalen J. A. Hazelius. Fosterländskärleken tillhör hans ungdoms tankevärld. Den är det centrala t. o. m. i hans inställning till bibelöversättningsfrågan. Men den växer sommaren 1872 till en ännu större vision: att skapa ett nationellt medvetande hos det svenska folket.

I all blygsamhet hade Artur Hazelius gått till verket redan som utgivare av folkskrifter och särskilt genom Fosterländsk läsning för barn och ungdom. En av källskrifterna var första delen av Wärend och wirdarne och i sitt tackbrev till Hazelius den 1 februari 1869 uttrycker Hyltén-Cavallius sin glädje över bokens »genomgående svenska riktning». Han tillägger apropå den nytkomna andra delen av sin egen bok: »Läs den vid tillfälle! Åsikterna äro nya och hämtade ur en ny, rent svensk källa.»

Det är på nationell grund Hazelius bygger sitt livsverk. I stadgarna för Nordiska museet 1880 anger han museets syfte ej blott vara att gagna vetenskapen utan att »väcka och nära fosterländskänsan», att »vårda minnen av svenska män och kvinnor, som i olika riktningar främjat fosterländsk odling och ära». T. o. m. museibyggnaden var planerad så att den »skulle bibringa en stark och mäktig stämning och således i sin mån verka fosterländskt väckande».

3. Gustav II Adolfs byst på Skansen, smyckad till högtidligheterna den 6 november. Foto G. Ameen, början av 1890-talet.

Samtiden uppfattade också Nordiska museet så som Hazelius avsett det. Baron O. Hermelin skriver: »De skatter som vi gömma i dessa salar böra i många riktningar giva oss kraftiga väckelser. Först och sist till *fosterlandskärlek*.» Kort före sin bortgång 1889 uttrycker Hyltén-Cavallius sin glädje över Hazelius framgång »under strävandet att åt svenska nationen återskänka kärleken för en egen och självständig kultur. Själva din stora framgång visar att nationalitetskänslan hos oss icke ännu är

utdöd och att du funnit det verksamaste sättet att väcka henne till livaktighet. Såsom gamle Moses satt på bergstoppen och blickade ned mot Kanans land, som han aldrig själv fick beträda, så sitter nu jag, en skröplig, mer än 70-årig gubbe och gläder mig vid utsikten att vårt folk skall återgå till sig självt och utveckla den nationella egendomlighet i kultur, som blivit oss av natur och historia anvisad... Tro emellertid, att ingen finnes som livligare gläder sig åt det stora resultat, som du uppnått, och som, om jag orkade leva, skulle mera fröjdas vid åsynen av det tempel du låter uppföra åt svenskhetens genius.»

Hazelius skulle inte heller själv få uppleva fullbordandet av sitt Nordiska museum, där arkitekturen och Milles monumentalskulptur av riksbymästaren Gustav Vasa förvisso förmedlar »en stark och mäktig stämning». Det blev i stället Skansen, som Hazelius gjorde till en nationell medelpunkt, där svenskarna kunde skåda sitt »stora sköna land i sammandrag» för att tala med Strindberg. På Skansen fylkades man kring Gustav II Adolfs byst den 6 november. På Skansen blev svenska flaggan en nationalsymbol, och den 6 juni 1893 firades här på Hazelius initiativ för första gången Sveriges nationaldag.

Skansen och Nordiska museet blev för Hazelius ett sätt att visa Sverige, svenskarna och deras hövdingar. Museets motto »Känn dig själv» och den år 1885 grundade Svenska turistföreningens »Känn ditt land» var vägvisare mot samma mål, även om man tycker att Hazelius pekade mot Stockholm och turistföreningen därifrån.

Också den senare startar med fosterländska förtecken i uppsåtet att »arbета för spridandet av kännedom om land och folk». Parollerna skulle i båda fallen snart vinna återklang i landets olika delar.

»Nittioalet blev Hazelius gunstigt», skriver Andreas Lindblom. »Tidsandan arbetade honom i händerna. Omkring sekelskiftet gick en ny våg av nationell entusiasm genom svenskt kulturliv. Landsbygden, främst Dalarna, kom i ropet med folkdräkter, danser, hemslöjd och landsmål. Skansen-ideologien präglar den tid då Heidenstam drar ner till sin barndoms Vättern och Karl-Erik Forsslund upp till Storgården, Gustaf Ankarcrona till Leksand och Carl Larsson till Sundborn, då Zorn på allvar blir bofast i Mora och då Karlfeldt med sin mustiga och mystiska hembygdsdiktning slår igenom som ingen svensk skald sedan dess.»

Nordiskt blev Hazelius museum blott till namnet. Men när Zacharias Topelius i ett brev kallar det »Sveriges bomärke, ristat av folkets egen hand», så har han givit ett kongenialt uttryck både för vad Hazelius ville och uppnådde.

Pedagogen

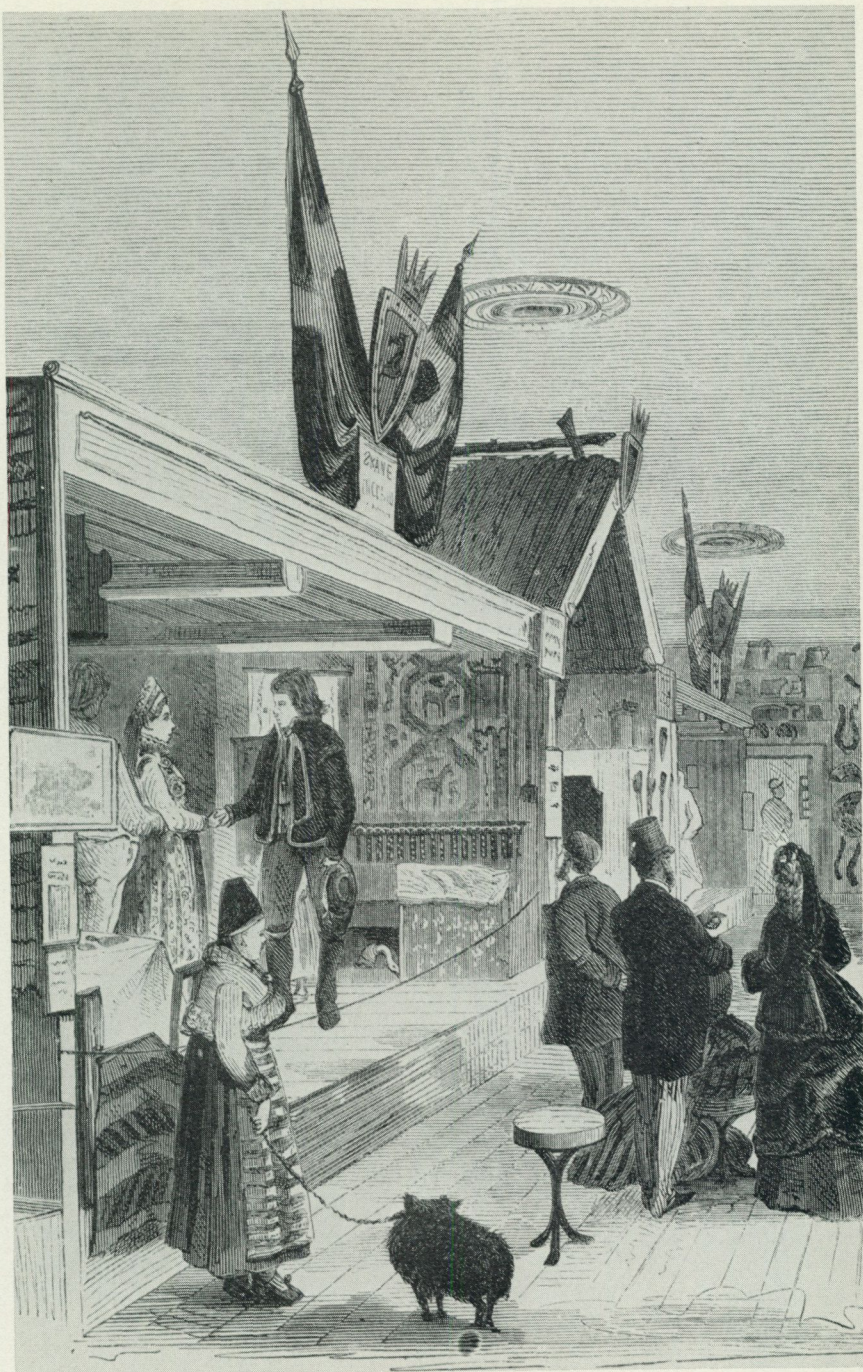
Så sent som i vintras fann jag som motto för en vägledning över ett nytt museum i Europas mitt de skaldeord som står ristade på en obelisk utanför Nordiska museet och som Hazelius själv citerar i Bilder från Skansen: »Den dag kan gry då allt vårt guld ej räcker att forma bilden av den svunna tid.» Orden uppfattades bokstavligt av Hazelius. Han såg inte sin uppgift vara att rida spjärn mot

utveckling och framåtskridande. Han var medveten om att museimannens insats var begränsad, men också betydelsefull: att framkalla bilden av det förgångna.

Adertonhundralet var bildteknikens stora genombrott, och Hazelius inser bildens pedagogiska betydelse. Han tänker i bilder och använder bilden som sitt främsta pedagogiska hjälpmedel. Hans uppgift är inte att föreläsa utan att visa. »Hela folklivsbilder borde framställas, varigenom ett livligt intryck kunde vinnas av befolkningens lynne och seder», skriver han. Materialet samlades från skilda delar av landet, men lagrades inte i ett museimagasin i väntan på framtida utnyttjande. En systematiskt arbetande forskare skulle behövt årtals förberedelser och kanske ändå misslyckats. Hazelius behövde blott ett år för att övertyga och lyckas. I oktober 1873 öppnade museet i »Södra paviljongen», Drottninggatan 71 – en plats där redan på 50-talet Hyllén-Cavallius och hans konstnärsgille hållit fester och basarer med folklivsprogram i samma anda. Här visades nu stuginteriörer från Halland, Skåne och Vingåker med figurer av C. A. Söderman. 1874 kunde en ny avdelning öppnas och nu hade Hazelius genom Lars Landgren, senare Härnösandsbiskopen, förvärvat en ny interiör från Delsbo, men samtidigt hade också två landskapspanoramor uppställts, det ena från Järvsö i Hälsingland, det andra visande en höstflyttning i Lule lappmark.

Sammanhanget mellan Hazelius utställningsteknik och düsseldorfmålarernas pittoreska folklivsbilder har ofta påpekats. I de tablåer Hazelius ut-

Nils-Arvid
Bringéus:
Artur Hazelius och
Nordiska museet

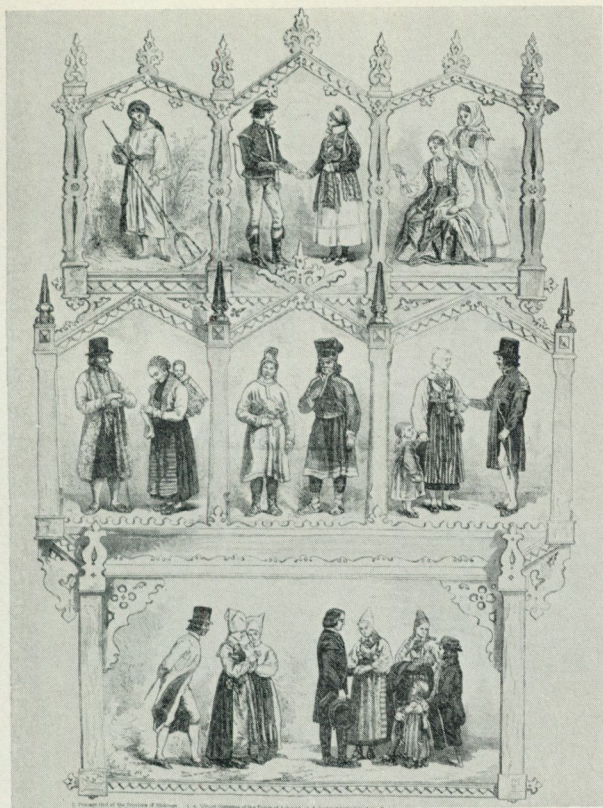
4. Interiör från
Ingelstads härad,
Skåne, i Artur
Hazelius första
museilokal vid
Drottninggatan.
Teckning av
R. Haglund.

5. »Lillans sista bädd», interiör efter Amalia Lindegrens tavla med samma namn, iscensatt 1877 för en nyöppnad museiavdelning vid Drottninggatan 79.

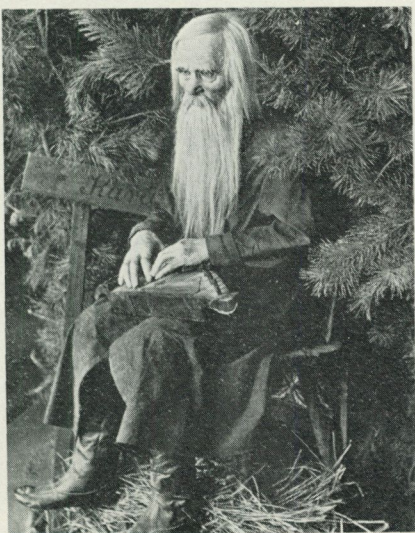

6. Amalia Lindgrens oljemålning från 1858 efter motiv från Rättvik.

7. Svenska och norska folkdräkter på Parisutställningen 1867. Ur *The Illustrated London News*.

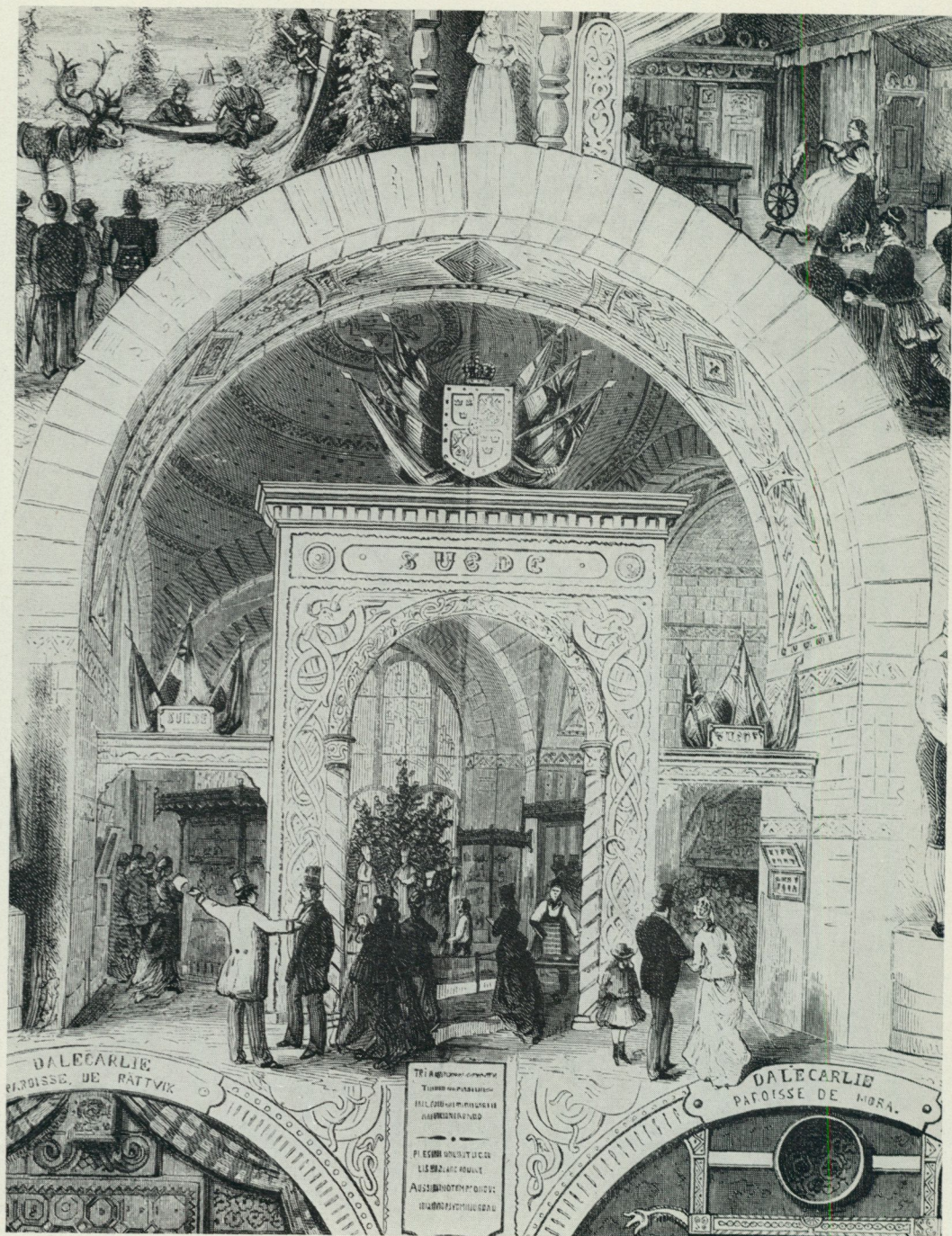
8. Kantelespelare från Karelen. Ingår i Artur Hazelius exposition på världsutställningen i Paris 1878.

ställdes fanns tillräckligt både av dramatiska effekter och sentimentalitet för att säkra publikframgången. Hazelius »kände och arbetade med publiken som en teaterdirektör eller en varuhuschef skulle ha gjort. Han identifierade sig med dess smak och önskningar på det område, där han arbetade», skriver Ernst Klein i en minnesartikel i *Nordisk tidskrift* 1930. De tredimensionella bilderna vid Drottninggatan gav ett intryck som jämförts med det som senare skulle förmedlas av filmen.

Idén var dock ej ny. Redan vid Parisutställningen 1855 var dräkter utställda från Skåne, Blekinge och Dalarna liksom allmogesaker från Jämtland. Med ännu större omsorg hade man gått tillväga vid Parisutställningen 1867, då professor Scholander vid Konstakademien var utställningskommissarie med artisten Nils Månsson Mandelgren och skulptören A. Söderman som medarbetare. Trettio figurer i tretton olika grupper hade sammanställts, jämte tolv norska folkdräkter i sex grupper. De svensk-norska utställningsarrangemangen presenterades utförligt i de internationella bildtidningarna *Le monde illustré* och *London Illustrated News*. År 1878 finner vi Hazelius själv vid världsutställningen i Paris. Han hade med sig ett trettiotal svenska folkdräkter uppställda i grupper i tablåartade interiörer, som gjorde ett utomordentligt starkt intryck. En fransk journalist skriver: »Jag blev alltmera rörd, ju mera min blick inträngde i det forna livets seder och skick i anslutning till den tavla jag hade för ögonen.»

Till dem som hämtade inspira-

10. Dalfolk. Detalj
av panorama på
Parisutställningen
1878.

9. Ett avsnitt av
Artur Hazelius
exposition på
världsutställningen
i Paris 1878.
Detalj av teckning
av R. Haglund i *Ny
Illustrerad Tidning*.

tion av Hazelius utställning i Paris hörde Bernhard Olsen i Köpenhamn. Om Hazelius utställning i Trocadéropalatset skriver han: »Indtrykket var særdeles ejendommeligt og skilte sig skarpt og klart ud fra det, den øvrige Udstilling gjorde ved sine Opdyngninger af kunstindustrielle Vidundere og Unyttigheder, fabrikerede for Dagen og værdiløse, naar den var forbi. Man følte, at man her stod overfor noget nyt, et Gjennembrud af en ny Museumstanke vedrørende Samfundslag, hvis Liv og Færd hidtil havde været upaaagtede af den traditionelle og officielle Opfattelse af, vad der har Betydning i videnskabelig og kulturhistorisk Henseende. Det var til lige at spore et artistisk Greb i Ar-

rangementet – Theatermaler Ahlgrenson var den professionelle Arrangør –, en moden Forstaaelse af, hvorledes man skal gribe Massernes Opmærksomhed og bane Vejen til Forstaaelse af Formaaleet.» Vid konstartindustriutställningen i Köpenhamn följande år lade Bernhard Olsen efter Hazelius förebild grunden till ett danskt folkmuseum. Han skulle därvid inte blott göra interiörer att titta på utan att gå in i. Hazelius skulle i sin tur på Skansen gå ytterligare ett steg emot realismen genom att återuppföra eller rekonstruera hela hus och gårdsanläggningar.

Redan på Parisutställningen 1867 hade uppförts en kopia av Ornässtugan, som tilldrog sig mycken uppmärksamhet. Den inköptes senare av Karl XV och finns alltjämt vid Ulriksdals slott. På världsutställningen i Wien 1873 kunde man se en rad allmogebyggnader från olika delar av Österrike. Hyltén-Cavallius tänkte på 1870-talet utforma sitt museum i Växjö som en bondstuga. Planerna förverkligades ej här men på åtskilliga andra ställen i vårt land. Ännu vanligare blev det att flytta och inreda äldre mangårdsbyggnader till hembygds museer. Den originelle samlaren och godsägaren Alfred Bexell köpte redan 1876 en ryggåsstuga i Harplinge jämte inventarier som han flyttade till Göingegården vid Varberg. Gösta Berg har i sin Hazeliusbiografi i Svenskt biografiskt lexikon påpekat att vissa omständigheter tyder på att Hazelius »särskilt tagit intryck av de ålderdomliga norska byggnader som sammanförts på Bygdøy utanför Oslo som en gåva till Oscar II. Emellertid hade ingen

11. Förslag till museibyggnader på Framnäsområdet, som Hazelius förvärvade 1890. Teckning av H. Reuterdaahl för Ny illustrerad tidning.

tidigare medvetet tagit i sikte att utbygga en sådan samling till en för allmänheten permanent tillgänglig bildningsinstitution. Det gensvar Hazelius fick här hemma och ute i världen visar också att samtiden upplevde detta som något nytt. »Skansen» har i flera språk rentav blivit beteckningen för friluftsmuseum.

Hazelius avsåg aldrig att utnyttja de byggnader han flyttade till Skansen för museala utställningar. Han tycks dock i samband med förvärvet av Framnäs 1890 ha hyst planer att rekonstruera ryktbara nordiska byggnader som Ornässtugan, Borgunds stavkyrka, fatburen på Björkvik m. fl. Vurmen för den »fornnordiska» byggnadskonsten gick som en modevåg genom tiden. Den skul'e

senare även sätta sin prägel på Biologiska museet på Djurgården. Skansen skonades i stort sett från runslingsromantiken men inte helt från rekonstruerade byggnader. Hazelius slog dock tidigt in på en annan väg då han där lät återuppföra allmogebyggnader såsom den redan år 1885 inköpta Morastugan, hackstugan från Orsa, ryggåsstugan från Kyrkhult m. fl.

Pragmatikern

Artur Hazelius var ingen teoretiker, som först formade sina tankar vid skrivbordet och sedan systematiskt förverkligade dem. Idéerna växer successivt fram under resor i svenska bygder och på kontinenten liksom under ensliga promenader på Skan-

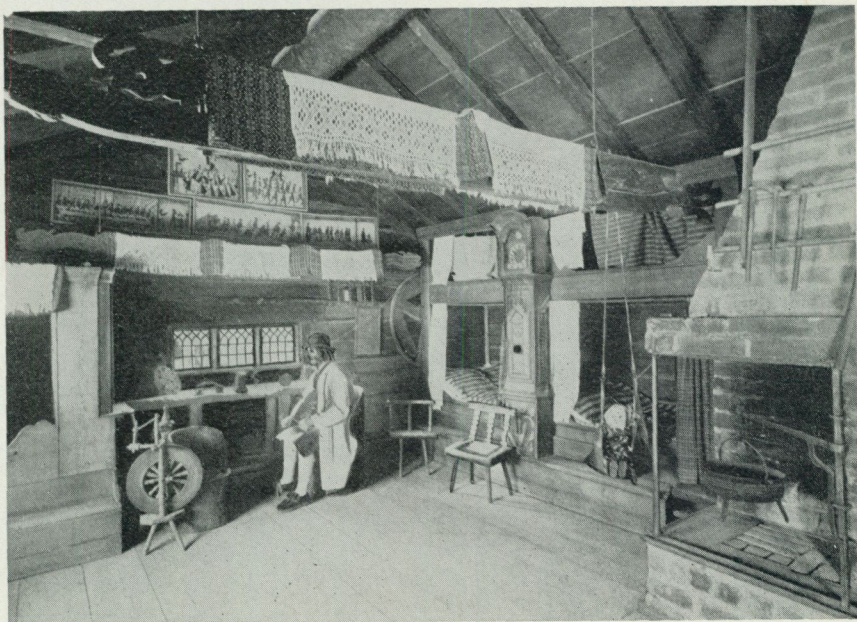

12. Skansenportalen
på 1890-talet.

sen. Hazelius är alltigenom pragmatikern för vilken idé och handling är ett. Hans syfte var inte att visualisera vetenskapliga idéer om folk och kultur utan att framställa konkreta bilder, som tillika skulle bli förebilder.

I Nordiska museets stadgar 1880 angavs syftet visserligen vara att »gagna vetenskapen», men det var knappast genom att utåt markera forskningsprofilen som Hazelius skulle ha vunnit gehör för sina idéer vare sig hos staten eller enskilda. Expositionerna var mera ägnade att förmedla intryck än kunskap. Med tanke på museets utvecklingsmöjligheter var detta lyckligt. Medan de fornsalar som tillkom med mer eller mindre vetenskapliga ambitioner på olika håll i landet snart dammade igen av brist på besökare, behöll Hazelius sitt grepp om publiken.

Medan Bernhard Olsen i Frilands-

13. Interiör från
Morastugan på
Skansen. Under den
första tiden befolkades
stugorna med
vaxdockor liksom
i interiörerna vid
Drottninggatan.

museet vid Köpenhamn sökte visa byggnadsskickets utveckling från de tidigaste stadierna, representerade av byggnader från de forna danska provinserna, avstod Hazelius från att förverkliga sådana idéer på Skansen. Han övergav även snart den ursprungliga tanken att flytta dit byggnader från Norge. Ett nordiskt friluftsmuseum blev överflödigt, ty Skansenidén spreds snabbt till de nordiska grannländerna och efterbildades både i Köpenhamn och Helsingfors. Hazelius och hans efterföljare inriktade sig i stället på svenska byggnader, vilka efter hand inte blott skulle representera skilda landskap utan även olika samhällsskikt och tidsepoker.

Man bör inte glömma att Hazelius också ville peka på sambandet mellan natur och kultur, ja rentav mellan människans och djurens rike. Redan de 1875 inrättade landskapspanoramorna vid Drottninggatan vittnar härom. På Skansen ersattes de konstgjorda kulisserna av ett verkligt landskap. Den skiftande naturen gav åtminstone en illusion av ett omväxlande Sverige. Det finns t. o. m. idéutkast som visar att man avsett att inlemma ett strandparti vid Djurgårdsbrunnsviken i Skansenområdet för att bl. a. rekonstruera ett fiskeläge. Senare tillkomna friluftsmuseer som t. ex. i Danmark skulle gå ännu ett steg längre i strävan att sätta in gårdar och hus i en naturlig landskapsmiljö, vilket det begränsade utrymmet på Skansen blott nödtorftigt tillät.

Många faktorer bidrog till att Skansen fick en särprägel. Genom att Hazelius kombinerade friluftsmuseet med en naturhistorisk avdelning blev

Skansen tillika Stockholms Zoo med all den dragningskraft en sådan anläggning hade före tillkomsten av de moderna djurparkerna. Den omväxlande terrängen utnyttjades väl och gav mera intryck av naturpark än av zoologisk trädgård.

På Skansen fick Hazelius även tillfälle att tillämpa den aktivitetspedagogik som ej var möjlig i museet. »*Det vill framställa folklivet i levande drag*», skriver han med kursivstil om sitt friluftsmuseum 1898. Stillbilderna i Nordiska museet hade här fått sitt komplement av rörliga bilder. Det händer någonting på Skansen. Nyckelharpan och fiolen hänger inte i en monter utan hanteras med liv och lust av spelmännen. Folkdräkterna sitter inte på gipsdockor utan på levande människor som kutar runt och niger. Lappen klövjar renar, dalfolk drar upp till fäboden »och så framkallas bild efter bild».

I våra dagar skulle man kanske vara benägen att använda den tyska beteckningen »folklorismus» om Hazelius aktiviteter på Skansen. Självfallet betydde dessa även mycket för museets ekonomi. Hazelius blev inte utan kritiker men själv såg han i hela verksamheten ett djupare folkupfostrande syfte. Hans avsikt var inte blott att underhålla utan »att skapa traditioner som aldrig övergavs». Genom verksamheten på Skansen gjorde Hazelius gemensam sak med den uppblomstrande folkdans- och folkmusikrörelsen. »Svenska Folkdansens Vänner» var ett barn av Skansens första verksamhetsår. Nordiska museet och Skansen blir inte blott en stockholmsangelägenhet utan en hela svenska folkets sak. Skaran av dem

14. Höstflyttning i
Lule lappmark.
Panorama i södra
paviljongen vid
Drottninggatan.

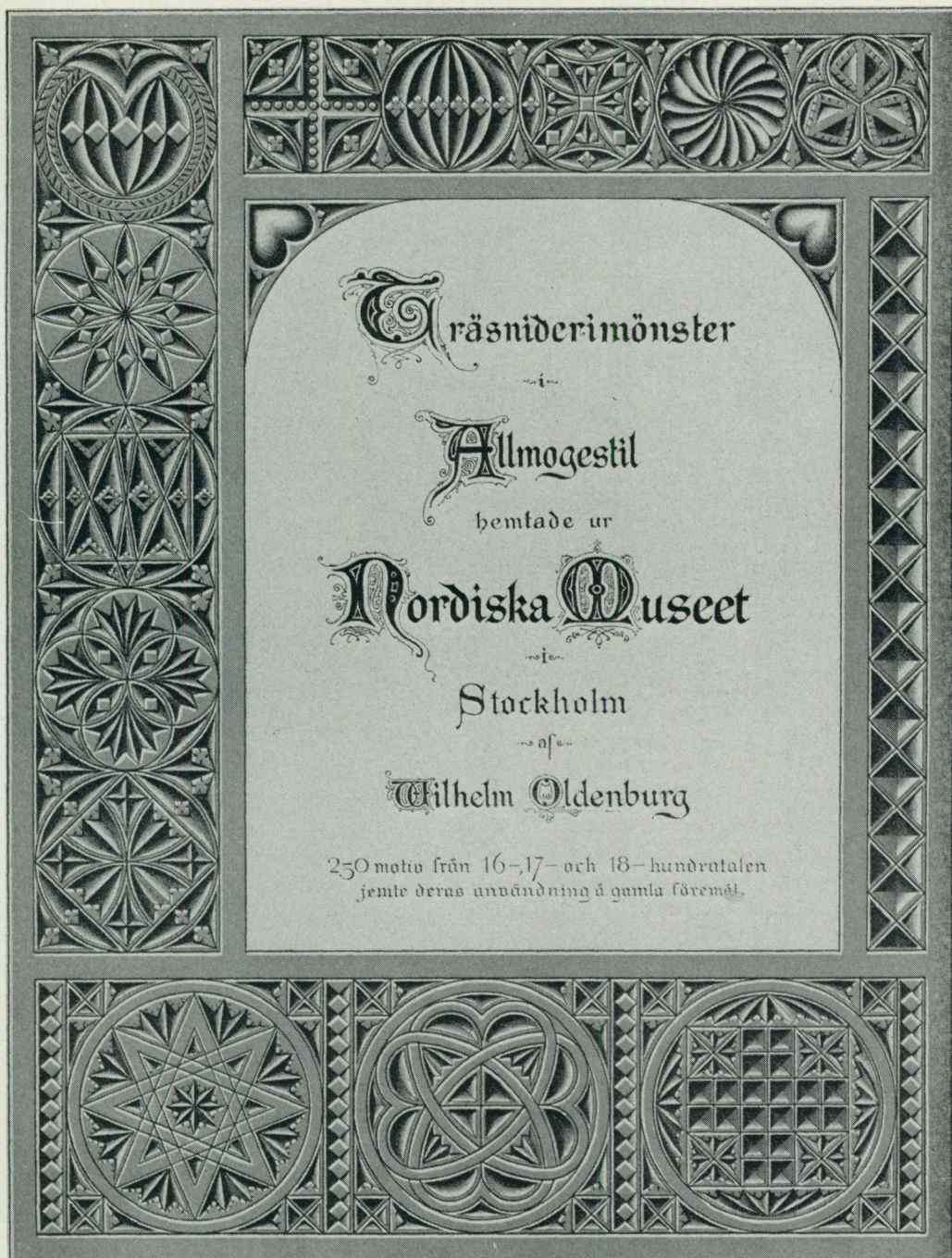
15. Lappläget på
Skansen i början
på 90-talet.

som vinns av och för Hazelius ökar. Man håller basarer på skilda håll i landet för hans verksamhet.

Skansen och Nordiska museet skulle emellertid bli bundsförvant med ännu en folkrörelse av betydelse, nämligen hemslöjdsrörelsen. »Husfliten» blev på skilda håll i Norden en försörjningsutväg för de växande skarorna av obesuttna. Samtidigt utgjorde den textila hemslöjden något av en sysselsättningsterapi för damerna i de högre samhällsskikten. I tongivande kretsar började man upptäcka nya kvaliteter i hemslöjden. Prov på svensk folkkonst presenterades redan vid världsutställningen i Paris 1867 och uppmärksammades bl. a. av den kände konstforskaren Jacob von Falke i Wien. Då denne år 1870 utarbetade en katalog över Karl XV:s samlingar, stiftade han även närmare bekantskap med den textila folkkonsten i Sverige. Han framlade sina iakttagelser i en tidskriftsartikel, som utmynnade i ett förslag att skapa ett svenskt konstindustrimuseum, vilket borde innehålla »en fullständig samling av all skandinavisk husslöjd från äldre och nyare tider. Ett dylikt museum, satt i riktig gång, grundat och lett med särskild hänsyn till det egendomliga landet alstrat och kan alstra, ett sådant museum, alltid hållet vid liv och ställt i samband med den skapande praktiska husslöjden kunde omöjligt förfela att även i Sverige odla smaken för ornamentala konst och måste göra landet stora tjänster genom att väcka, leda och främja de nu slumrande krafterna i denna väg.» Artikeln återgavs även i Aftonbladet 1871 och spriddes genom särtryck.

Insikten om just allmogeföremålens värde som mönsterförlagor stod även klar för Gabriel Djurklou, vars bekanta skrift Unnarsboarne inte blott var en lokal folklivsskildring utan tillika något av en programskrift för den vaknande konst- och hemslöjdsrörelsen. Samma år som denna utkom, 1874, grundade Sofie Adlersparre Handarbetets vänner med syfte att stimulera den »skapande, praktiska husslöjden». Hazelius och Sofie Adlersparre inledde ett fruktbarande samarbete, utan att den förre likväl gick så långt som Karlin i Lund, vilken direkt knöt en konstslöjdanstalt till Kulturhistoriska museet. Vid Nordiska museets 25-årsjubileum fäste Hazelius uppmärksamheten på den nytta hantverkaren och konstslöjddikaren kunde ha av museets samlingar. I programartikeln i Saga 1888 hävdade O. Hermelin att Nordiska museets samlingar borde kunna ge en väckelse »till händighet och skönhetsinne».

Det stannade ej vid fraser och programförklaringar. År 1893 gav Wilhelm Oldenburg ut ett arbete med titeln Träsniderier i allmogestil hemtade ur Nordiska Museet i Stockholm, vari han återger inte mindre än 250 motiv. Nordiska museets samlingar skulle även komma att verka inspirerande på konstnärer av format och därigenom indirekt bidra till svensk stilbildning. I främsta rummet bör här nämnas Carl Larsson och den i år avlidne pionjären inom svenskt möbelhantverk, Carl Malmsten. Skansen skulle på motsvarande sätt komma att betyda åtskilligt för arkitekternas syn på folklig byggnads-konst.

17. Fritz von
Dardels karikatyr
från 1895 av
Artur Hazelius på
Skansen.

Om Artur Hazelius i realiteten kom att uppfylla de intentioner Jacob von Falke skisserat för ett konstindustrimuseum, så ointetgjorde han emellertid de planer som Mandelgren väckt inom Svenska slöjdföreningen 1868 att bilda ett konstindustrimuseum efter mönster av South Kensingtonmuseet i London. Föreningens ordförande Fritz von Dardel beklagar sig i sin dagbok 1883 att Hazelius inte använde sin ihärdighet och viljekraft till förmån för ett konstindustrimuseum, som skulle vara »långt nyttigare än dessa ofantliga samlingar av fornsvenska lantbruksredskap; men dessa smickra böndernas fåfänga». Slöjdföreningen skänk-

te följande år sina huvudsakligen av Mandelgren sammanbragta samlingar till Nationalmuseum.

Detta betyder emellertid inte att Hazelius, som hans kritiker ofta gjorde gällande, avsåg att enbart skapa ett allmogemuseum. Med stort förutseende angav han i Nordiska museets stadgar 1880 att museet »skall omfatta samhällets alla klasser, således icke endast allmogen utan ock medelklassen och de högre stånden». Till Hazelius främsta personliga samlarinsatser hör de minnen från skräväsendet vilka höll på att skingras och förstöras i de svenska städerna. Insamlingsverksamheten ompänd i själva verket även kyrkoinventarier,

som vid denna tid var mycket vanvårdade och vandaliserade ute i landet. Här kolliderade museet liksom Mandelgren med den 1867 utgivna författningen om hembudsplikt till statens samlingar av kyrkliga inventarier, innan de utbjöds till privata köpare. Den konflikt som uppstod med Vitterhetsakademien och Statens historiska museum om de båda museernas avgränsning löstes emellertid så småningom. Planerna på en kyrklig avdelning vid Nordiska museet skrinlades, och föremål av sådan art deponerades på Statens historiska museum. Nordiska museets insamlingsverksamhet begränsades till föremål från tiden efter 1500.

Lika klar blev däremot knappast gränsen, vad avser insamlingsobjekten, gentemot Nationalmuseum, där även en konstslöjdsavdelning inrättades. Här blev det snarare utställningsprincipen som blev avgörande. Högreståndsmobilierna i Nordiska museet avsåg inte primärt att peka på estetiska kvaliteter utan på möblernas funktionella och sociala sammanhang. Möblerna utställdes inte som konsthantverksalster utan i rumsin테리어er från olika tider. Denna pedagogiska princip skulle också visa sig ha framtiden för sig. Vi slapp konstindustrimuseerna i Sverige – med ett undantag – men stilrummen – med lite för mycket betoning på »stil» – skulle efterbildas vid alla större kulturhistoriska museer.

Publicisten

Artur Hazelius hade under åren närmast före 1872 varit verksam som utgivare av folkskrifter i växlande ämnen. Han hade även personlig er-

farenhet av distributionen av sådana alster. Denna uppgift sammanföll, som Gösta Berg påpekat, väl med den äldre nationalliberalismens klart framträdande bildningssträvanden. Kontakterna med skönlitterära författare skulle Hazelius dra nytta av även som museiman. Han insåg nyttan av att ha goda relationer till tidningspressen för att nå publiken. Han torde även ha varit klart medveten om de fördelar som Stockholm därvid erbjöd, varför han avvisade ett frikostigt ekonomiskt stöd från en Göteborgsmecenat, vilket var förknippat med villkoret att samlingarna efter att ha nyttjats vid tillfälliga utställningar skulle föras till rikets andra stad.

Egen författarverksamhet skulle de många praktiska sysslorna ej medgiva, men däremot blev Hazelius insats som utgivare av skrifter och bildverk i anslutning till museiverksamheten ganska betydande. Denna uppgift var, liksom Hazelius övriga museigärning, inriktad både på att tjäna forskningen och folkbildningen, och han grundlägger därmed en tradition som Nordiska museet i hög grad skulle fullfölja också i framtiden.

Hazelius hade en vetenskaplig bakgrund, och när Claes Lundin i en artikel i Stockholms Dagblad och Dagligt Allehanda den 29 november 1872 betonar de Skandinavisk-Etnografiska samlingarnas betydelse för den vetenskapliga forskningen är det väl ej utan att han är ett språkrör för Hazelius själv. Dennes personliga läggning, som närmast var pedantisk, hade utan tvekan gjort honom själv lämpad för en akademisk karriär. Som museiman fick han likväl be-

gränsa sin uppgift till samlarens och publicistens. I förordet till Bidrag till vår odlings hävder 1882 framför Hazelius även detta som en ursäkt för att han »hittills nödgats låta det vid museet år för år sig hopande materialet mestadels ligga utan vetenskaplig bearbetning».

Samlingarna ökade snabbt och poc-kade på att bearbetas, inte blott beskådas. I sitt förord till första bandet av Minnen från Nordiska museet (1885) skriver Hazelius: »Det rika materialet för den vetenskapliga forskningen i vårt lands odlingshistoria, vilket ligger hopat i Nordiska museet, bör ej endast förevisas för besökande, utan så vitt möjligt göras tillgängligt i ännu vidare kretsar.» Senare framhåller Hazelius starkare det vetenskapliga värdet av samlingarna.

I sin uppsats Ur Nordiska museets historia 1898 berättar han om sina intryck under sommarresan 1872 och tillfogar: »Det blev mig uppenbart, att man skyndsamt måste ingripa, om man ville göra sig till godo de hjälpmedel för forskningen, vilka ännu erbjödo sig i dessa gamla boningar, som revos eller i dessa bohag som ringaktades och i dessa dräkter, som bortlades.»

Det är väl inte utan att orden bär prägel av viss eftertærrationalisering. I de källor som belyser Hazelius verksamhet under 1870-talet finner man inte museets vetenskapliga funktion lika klart uttalad. Man kan inte heller påstå att Hazelius insamlingsverksamhet var systematiskt upplagd. Tillfälligheter och personliga samlarintressen blev avgörande. Det är ofta omvittnat vilken vurm Hazelius hade

för bindmössor, vilket nästan får lite av löjets skimmer över sig.

Hyltén-Cavallius, som grundat Smålands museum i Växjö, hade varit mera sparsmakad och undvikit att samla dubletter. Fördelen av att åtminstone ifråga om vissa föremålsgrupper hopbringa ett rikt material skulle emellertid visa sig på längre sikt. Det nya seklets etnologiskt skolade tjänstemän kunde enbart på grundval av materialet i Nordiska museet kartlägga olika typer av husgeråd, dräktplagg, silversmycken osv. Nordiska museets hopade materialsamlingar lämpade sig för både typologisk forskning och kartografisk analys. I landsortsmuseerna var något sådant ej möjligt.

En förutsättning för det vetenskapliga utnyttjandet var dock att materialet redan från början var försett med förvärvsuppgifter. Detta var ingalunda så självklart som det nu kan synas. Laura Stridsberg har i Fataburen 1921 påpekat hur Hazelius själv var ett föredöme i allsidighet vid insamlandet av uppgifter och utsagor, varför »hans resedagböcker te sig som en miniatyrmodell till det arkiv, som sålunda på sätt och vis grundades samtidigt med museets föremåls-samling».

Insamlingsverksamheten kom ej enbart att omfatta föremål utan även arkivalier av olika slag liksom muntliga traditioner. Sin första insamlingsresa hade Artur Hazelius företagit hösten 1872 med ett stipendium från Svenska fornminnesföreningen, vars verksamhetsprogram Hyltén-Cavallius hade skisserat ett par år tidigare. Det gick ut på ingenting mindre än »Sveriges etnologiska och antikvariska un-

18. Titelblad till Runa, som utgavs av Nordiska museet 1888.

dersökning». På sin egen resa i Östergötland och Småland ägnade sig Hazelius åt båda dessa områden. Huvuduppgiften var att undersöka runstenar, men därjämte upptecknade han alla slags muntliga traditioner, visor, gåtor och danslekar. Beträktad som ett led i »Sveriges etnologiska undersökning» var denna resa naturligtvis en obetydlighet. Även om Hazelius i fortsättningen inte skulle låna sina tjänster åt Svenska fornminnesföreningen utan gå sin egen väg är det likväl troligt att han insett betydelsen av det allsidiga undersökningsprogrammet. Lika lite som Hyltén-Cavallius blev Hazelius någon ensidig föremålsamlare. Han visar tvärtom ett påfallande stort intresse för folkminnena och detsamma skulle senare även gälla om hans främste medarbetare N. E. Hammarstedt.

I en baksidesannons till Bidrag till vår odlings häfder 1881 deklarerar Hazelius, att den planerade skriftserien skall »omfatta dels skildringar av allmogens levnadssätt i de särskilda nordiska landen jämte uppteckningar av sång och saga eller över huvud taget av folkdiktning i detta ords hela vidsträckta mening... Med tacksamhet skola bidrag emottagas till detta litterära samlingsverk, framför allt upplysningar om och avbildningar av allmogens byggnadssätt, husråd och redskap; folklivsskildringar; uppteckningar av folksägnar, folkvisor, folksmelodier osv. På detta för kännedom om vårt folk så viktiga fält, under långa tider föga odlat, har i våra dagar åter en rik skörd inhöstats. Här kan dock otroligt mycket ännu göras, om man handlar med allvar och kraft; men om dessa folk-

andens frukter gäller det samma som om de föremål, vilkas insamlande och trogna vård utgör en av Nordiska museets huvuduppgifter: man måste skynda att rädda dem undan den förgångelse, varmed de till följd av mångfaldiga samverkande orsaker för varje flyende år allt våldsammare hotas.»

Hazelius skaffade själv medarbetare. Några av dem blev inte bara samlare och uppköpare utan även fältforskare. Hazelius kom därigenom i realiteten att introducera det system av »ortsmeddelare», varigenom våra etnologiska forskningsinstitut senare i stor utsträckning skulle bygga upp sina samlingar. Han underströk själv den betydelse som dessa olärda »forskare bland folket» hade för hans verk. Det är också en händelse som ser ut som en tanke att Hazelius som den första bilden i första häftet av den bildsamling han började utge 1888 återger Lasse i Lassaberg, den begåvade kyrkvärden, vars uppteckningar ligger till grund för Gabriel Djurklous berömda skrift Unnarsboarne. Till Unnaryd och andra småländska trakter skulle P. G. Wistrands uppteckningsfärder gå, medan Eva Wigström på Nordiska museets bekostnad företog uppteckningsfärder i Skåne. Under det att Svenska fornminnesföreningen främst kom att inrikta sig på antikvariska inventeringar, så kom i själva verket Nordiska museet att steg för steg övertaga Sveriges etnologiska undersökning. Längre fram skulle rentav »Etnologiska undersökningen» konstitueras som en särskild avdelning vid Nordiska museet och i sin tur bli förebild till motsvarande institutioner i

grannländerna. Självfallet var inte Nordiska museet ensamt om uppgiften. Till skillnad från landsmålsförningarna i Uppsala och Lund – vilka kom att bilda grunden till våra dialekt- och folkminnesarkiv – var emellertid Nordiska museets etnologiska undersökningar inte begränsade till någon bestämd provins, utan omfattade hela landet. Detta skulle på längre sikt bli av största betydelse.

I Minnen från Nordiska museet 1885 ursäktar Hazelius den svaga vetenskapliga aktiviteten vid museet med att »ännu relativt få författare i vårt land ägnat sig åt omfattande studier på de områden, som här äro ämnade att behandlas». Inför planerna att utge en skriftserie från Nordiska museet mobiliserar han emellertid såväl äldre som yngre medarbetare och skaffar förhandslöften om bidrag. I baksidesreklamen till Bidrag ur vår odlings hävder 1881 nämner han särskilt G. Aldén, R. Bergström, A. Bondeson, G. O. Hyllén-Cavallius, G. Djurklou, V. Engelke, L. Höijer, N. M. Mandelgren, J. Mörtzell, G. Retzius, F. Unander och Eva Wigström ävensom professorerna S. Grundtvig och G. Stephens i Köpenhamn och professor A. O. Freudenthal i Helsingfors. Uppsala- och lundaakademiker lyser däremot med sin frånvaro.

Flera av de nämnda infriar även sina löften till Hazelius. Den gamle virden på Sunnanvik, G. O. Hyllén-Cavallius, publicerade 1885 sitt sista arbete i Hazelius Minnen från Nordiska museet. N. M. Mandelgren beskriver sin barndoms jul i Kullabygden, Eva Wigström återger sina folkminnesuppteckningar från Skåne, Ga-

briel Djurklou sina anteckningar ur domböckerna från Kinds härad, Gustaf Retzius skriver om Finland i Nordiska museet osv.

Den vetenskapliga publiceringsverksamheten vid Nordiska museet under Hazelius tid omfattade främst materialpublikationer, men dessa har å andra sidan stor spännvidd. P. G. Wistrand publicerar 1892 byskomakaren Jonas Stolts minnen från 1820-talet, som något av en motsvarighet till Lasses i Lassaberg uppteckningar. Edvard Hammarstedt utger 1899 J. P. Wallensteens anteckningar av vidskepelse i Danderyd och Lidingö. Hazelius egen medverkan är minimal, men han håller hela tiden med fast hand också i denna sida av verksamheten. »Kom ihåg att vid alla uppteckningar iakttaga *den yttersta trohet*», manar han 1881 Wistrand. I andra bandet av Bidrag till vår odlings häfder 1882 framlägger han även sina synpunkter ifråga om utgivning av muntliga folktraditioner.

Folkvisorna borde enligt Hazelius återgivas »så troget som möjligt, sådana de utgått ur folkets mun». Folkmelodierna skulle »där sådant finnes oundgängligen nödigt, undergå en möjligast mild och skonsam harmonisering . . . Vad angår sagorna och sägnerna, är det utan tvivel önskligt att kunna lämna dem i deras äkta folkliga form med hänsyn till så väl ljud som ordförråd och satsbyggnad. Men dess värre måste detta ofta vara endast ett önskemål, ty många upptecknare saknar de nödiga förutsättningarna för ett strängt vetenskapligt tillvägagående, och man får då nöja sig med omskrivningar på literaturspråket, även dessa ingalunda

alltid gjorda av mästare i sagoförtäljningens svåra konst. Det kan nämligen ur flera synpunkter, ja även ur rent vetenskaplig, vara av vikt att om en saga eller sägen icke kan återgivas i sin äkta form, åtminstone hennes allmänna drag eller ock vissa enskilda drag i densamma räddas undan glömskan.»

Bland landsmålsforskarna hade vid denna tid krav på en mera ljudtrogen återgivning av dialekterna gjort sig gällande. J. A. Lundell i Uppsala hade 1877 skapat ett instrument här för i det s. k. landsmålsalfabetet. Till dess användande i Nordiska museets skriftserie ställde sig dock Hazelius negativ: »Då detta arbete, ehuru det åsyftar att jämväl i det minsta tillfredsställa vetenskapens krav på noggrannhet i uppgifter, icke uteslutande är ämnat för vetenskapsmännen, vars deltagande för hithörande ämnen det vill väcka och liva, har jag ansett både olämpligt och oriktigt att för folkmålens många och skiftande språkljud använda nya skrivtecken, som skulle göra de på bygdemål avfattade sägnerna och skildringarna intresselösa, att icke säga alldeles onjutbara, för en var som icke gjort dialektforskning till uppgift». Språkmannen Hazelius tillägger emellertid: »På språkets rykt och vård har jag sökt nedlägga all den omsorg, som stått i min makt.» Bidrag av såväl Mandelgren som Eva Wigström hade för den skull fått både i handskrift och korrektur »göra flerfaldiga resor mellan huvudstaden och Skåne för att till sitt innehåll noga prövas och till sin form omarbetas».

Att folkminnena för att bli till-

gängliga för forskningen helst borde utgivas i tryck var naturligt så länge samlingarna ännu ej var alltför omfattande. Hazelius fann det emellertid även angeläget att presentera museiföremålen på liknande sätt. Ett visst föremålsurval – ofta av praktkaraktär – blev härigenom känt långt utanför museet. De skickligt gjorda illustrationerna bidrog emellertid otvivelaktigt samtidigt till att reducera primärmaterialets betydelse. Föremålen tycks rent av kunna ersättas av bilder. Det blev allt framgent Nordiska museets bibliotek och arkiv som kom att lämna forskarservicen.

Den medarbetarstab som knöts till Nordiska museet och som till en början ofta saknade akademisk utbildning skulle komma att utföra en forskningsinsats av betydande mått. Nordiska museet skulle härigenom allt mera komma att markera sin ställning bland de lärda verken i landet och bidra till att ge Sverige en framskjuten position inom den internationella etnologiska forskningen. Under Hazelius tid bör främst N. E. Hammarstedt nämnas, genom vars vetenskapliga verksamhet Nordiska museets karaktär av forskningsinstitution grundlades. Själv varken kunde eller ville Hazelius i motsats till sin föregångare Gunnar Olof Hyltén-Cavallius kalla sig etnolog. Men jämsides med den utåtriktade verksamheten i Nordiska museet och på Skansen lade han i tysthet grunden till en materialsamling som såväl ifråga om omfång som kvalitet ännu saknar sin motsvarighet.

Mycket av Hazelius verk var tidspräglad. De uttryck hans patriotiska lidelse ibland fick på Skansen väckte

19. Fru Nonny Lundberg läser dikter på en skaldes-
afton i Laxbro-
stugan på Skansen
1900. T. v. om
dörren ser man
Artur Hazelius.
Drygt ett halvår
därefter var han
död. Teckning för
Idun av David
Ljungdahl.

klander och löje redan hos samtiden. I det sekellånga perspektiv vi nu äger vet vi emellertid att den skribent i Social-Demokraten fick rätt som vid Hazelius fränfalle i maj 1901 yttrade: »Vad vi aldrig misskänt och alltid skola erkänna är det storslagna i tanken och strävandet att skänka vårt folk en mångsidig totalbild av framfarna seklers utvecklingsskeden i vårt land till ovärderlig förståelse för oss själva. Hazelius verk är icke fullbordat med de skapelser han nu lämnar

efter sig, det är byggt att vidare byggas på, det har från början lagts ut efter en ram nog vid och utvidgningsbar att period efter period upptaga allt som är karakteristiskt för varje ny tidsålder i vårt folks liv, det är ett verk som bär löften om en ännu rikare framtid. Att ha förstått detta, att från början ha givit Nordiska museet dessa storartade grunddrag, det är den avlidnes förtjänst, det är en kulturvinning som skriver sig själv in i Sveriges hävder.»

SUMMARY

Artur Hazelius and the Nordiska Museet

The creation of the Nordiska Museet and Skansen should be seen against the background both of the radical changes in Swedish folk culture as a consequence of industrialism and of the strong national currents of the 19th century. To Artur Hazelius the museum was fundamentally a means to arouse national consciousness in the Swedish people. Even the museum building itself was designed so as to "instil a strong and powerful feeling and thus contribute to a patriotic awakening". At Skansen festivals in memory of historical events were celebrated and on the 6th of June 1893, Sweden's national day was celebrated here for the first time, on Hazelius' initiative. Skansen became a natural centre for the national movements at the turn of the century, highly to the benefit also of Skansen itself:

The success that Hazelius rapidly won was to no small degree due to his pedagogic talent. Costumes and other objects were displayed in interiors somewhat like waxworks which did not fail to produce the desired impression. When Hazelius exhibited his display cases at the World Fair of Paris in 1878 his example was followed, among other places in Copenhagen. At Skansen, however, Hazelius went one step further as he rebuilt or reconstructed whole houses and farms from different parts of Sweden. This was no new idea but the response it found in Sweden and all over the world proves that people at that time felt it as something new. Through activities of different kinds—such as folk music and folk dance—Hazelius succeeded in making Skansen a "living" museum. At the same time he made common cause with the then awakening

movement for domestic arts and crafts which found inexhaustible stores of models and patterns in the collections of the Nordiska Museet. The whole time Hazelius remains the pragmatist to whom idea and action are one and the same. Though certain items in the activities of Skansen might be characterized as "folklorismus" – which was unavoidable not least as a source of income – Hazelius throughout his work had adult education in mind. As a museologist he took up his publicistic work again and proved himself clever and capable both when making propaganda for his institution and when making the materials of the Nordiska Museet more widely known by means of illustrated publications of different kinds. By nature Hazelius was almost pedantic and from the very beginning the collecting of materials was done with utmost care. For each object inquiries were made as to all circumstances connected with its acquisition. Hazelius also started the collecting of folklore materials. Personally he no longer found time for any scientific work of his own—he was a Scandinavian philologist by training—instead he engaged several collaborators and also started a scientific publication series. Properly speaking Hazelius was no ethnologist, but along with his outward activities in the Nordiska Museet and at Skansen he quietly laid the foundations of a collection of material which still is unequalled both in range and quality. When open air museums in different parts of the world are given the name of "Skansen" this is also a testimony to the example and inspiration that was and still is given by Artur Hazelius and his creation.